

Деякі спостереження щодо іконографії мініатюри «Богородиця на престолі» з *Кодексу Гертруди (CXXXVI)**

Кодекс Гертруди (1078–1086) є доданою невеликою складовою частиною *Псалтиря Егберта* або *Трірського Псалтиря* (984–993) — ілюмінованого манускрипту оттонівської доби¹. Власницею Псалтиря була польська принцеса Гертруда², дружина київського князя Ізяслава Ярославича (з перервами 1054–1078), з нею манускрипт потрапив на Русь³. Власне *Кодекс Гертруди* складається з особистих молитов княгині (понад дев'яносто), написаних

* Дослідження здійснене за підтримки фонду VolkswagenStiftung (Німеччина) № 9В874 в університеті Георга-Августа, Геттінген.

- 1 Кодекс Гертруди зберігається в Національному археологічному музеї Чічвідале дель Фріулі. Оцифрована копія: <https://www.librideipatriarchi.it/en/books/egberts-psalter-codex-gertrudianus/>; факсимільна копія та бібліографія: *Psalterium Egberti. Facsimile del ms. CXXXVI del Museo Archeologico Nazionale di Cividale del Friul / a cura di C. Barberi*. Vol. 1–2. Trieste, 2000; Smorąg-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy. O kontekstach ideowych i artystycznych sztuki Rusi Kijowskiej XI wieku*. Kraków, 2003; Смирнова Э.С. Миниатюры XI и начала XII в. в Молитвеннике княгини Гертруды. Программа, датировка, мастера. *Древнерусское искусство. Искусство рукописной книги. Византия. Древняя Русь*. Санкт-Петербург, 2004, 73–106; Schmitt J.-C. Circulation et appropriation des images entre Orient et Occident: reflection sur le psautier de Cividale (Museo Archeologico Nazionale, ms. CXXXVI). *Cristianità d'Occidente e Cristianità d'Oriente (Secoli VI–XI), Settimane di Studio della Fondazione Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo*. Spoleto, 2004, 1283–1317; Козак Н. *Образ і влада. Княжі портрети у мистецтві київської Русі*. Львів, 2007, 71–109; Попова О.С. Миниатюры кодекса Гертруды в кругу византийского искусства второй половины XI в. *Византийский временник*, 67, 2008, 176–192; Ганзенко Л. Трірський псалтир: контекстуальні та мистецтвознавчі аспекти дослідження. *Студії мистецтвознавчі*, 4, 2016, 7–22; Ганзенко Л. Трірський псалтир: контекстуальні та мистецтвознавчі аспекти дослідження. *Студії мистецтвознавчі*, 2, 2017, 20–40; Zago F. Il Codex Gertrudianus tra testo e immagine: un libro di preghiere alla corte di Kiev dell' XI secolo. *Studi medievali*. Vol. 2. 2020, 227–280.
- 2 Гертруда була дочкою польського короля Мешко II (1025–1034) і Ріхеци Лотарингської (+1063), онуки імператора Оттона II і племінниці Оттона III (Про Ріхезу див.: Beuckers K. G. *Die Ezzonen und ihre Stiftungen. Eine Untersuchung zur Stiftungstätigkeit im 11. Jahrhundert*. Münster, 1993, 30–37 (особливо прим. 240)); про біографію Гертруди: Michalowska T. *Ego Gertruda. Studium historyczno-literackie*. Warszawa, 2001; Назаренко А.В. *Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII веков*. Москва, 2001, 566–570; Jasinski K. *Rodowód pierwszych Piastów*. Warszawa–Wrocław, 1992).
- 3 *Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier. Codex Gertrudianus, in Cividale. Historisch-kritische Untersuchung von H. V. Sauerland, Kunstgeschichtliche Untersuchung von A. Haseloff*. Trier, 1901, 28–29; Янин В.Л. Русская княгиня Олисава-Гертруда и ее сын Ярополк. *Нумизматика и эпиграфика*, 4, 1963, 155; Smorąg-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*, 13.

латиною⁴, і прикрашений на замовлення Гертруди⁵ п'ятьма мініатюрами, що розташовані як на окремих пергаментних аркушах (*Folia Gertrudiana*⁶), так і на вільних місцях сторінок *Псалтиря Егберта*⁷.

Щодо походження цих мініатюр, місця їх створення, стилю і кількості майстрів, які працювали над ними, висловлено декілька поглядів⁸, але останні дослідження відносять усі п'ять зображень до візантійсько-київського художнього осередку⁹. Мініатюра «Богородиця з дитиною на престолі» (іл. 1) розташована окремо від решти зображень, безпосередньо у *Псалтирі Егберта* на аркуші 41r, який до того залишався вільним. Поруч, на аркуші 40, Гертрудою були записані молитви № 61 і № 62, причому два рядки останньої розміщено під мініатюрою на аркуші 41r, оскільки на попередньому бракувало місця¹⁰. Вірогідно, обидві молитви були записані вже після виготовлення мініатюри¹¹. В них немає звернення до Богоматері, лише до Христа як Спасителя світу¹².

Вперше Н. Кондаков пов'язав цей образ із Києво-Печерським осередком, припустивши, що аналогічний первісно знаходився в мозаїках апсиди Успенської церкви (1073–1089)¹³. Також висловлювалися думки, що прототипом мініатюри слугувала чудотворна намісна ікона Печерського монастиря, за повідомленнями Києво-Печерського патерика, привезена константи-

-
- 4 Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II regis Poloniae, cura Valeriani Meysztowicz editum. *Antemurale II: Dissertationes in X Intern. Congressu scientiarum Historicarum Romae*. T. 2. Romae, 1955, 103–159; *Modlitwy Ksieznej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, przet. i oprac. B. Kürbis. Kraków, 1998, 81–232; *Modlitwy ksieznej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem*, wyd. B. Kürbis, M. H. Malewicz. Kraków, 2002.
  - 5 Ім'я Гертруди виділене золотом в декількох місцях. Manuscriptum Gertrudae filiae Mesconis II regis Poloniae, cura Valeriani Meysztowicz editum, № 18, 91, 93; *Modlitwy Ksieznej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, № 18, 93, 95. Що замовницею Кодексу була Гертруда вперше довів Г. Зауерлянд: *Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier*, 28–29.
  - 6 Zago F. Il Codex Gertrudianus tra testo e immagine: un libro di preghiere alla corte di Kiev dell' XI secolo, 228.
  - 7 Кодикологічна проблематика манускрипту: *Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier*, 3–21, 29–36, Pani L. Aspetti codicologici e paleografici del manoscritto. *Psalterium Egberti. Facsimile del ms. CXXXVI del Museo Archeologico Nazionale di Cividale del Friuli*, 2000, 39–59.
  - 8 Бібліографія з цього питання див.: Козак Н. *Образ і влада*, прим. 304, а також 71–109; Попова 2008, 176–192; Ганзенко Л. Трірський псалтир: контекстуальні та мистецтвознавчі аспекти дослідження, 2017, 26–35.
  - 9 Smorąg-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*; Смирнова Э. С. Миниатюры XI и начала XII в. в Молитвеннике княгини Гертруды. Программа, датировка, мастера; Козак Н. *Образ і влада*; Попова О. С. Миниатюры кодекса Гертруды в кругу византийского искусства второй половины XI в.
  - 10 *Modlitwy ksieznej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem*, 149; *Modlitwy Ksieznej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*, 172; Smorąg-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*, 165.
  - 11 Smorąg-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*, 165.
  - 12 Smorąg-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*, 165; Zago F. Il Codex Gertrudianus tra testo e immagine: un libro di preghiere alla corte di Kiev dell' XI secolo, 268–269.
  - 13 Кондаков Н. П. *Изображения княжеской семьи в миниатюрах XI в.*, Санкт-Петербург, 1906, 33, 121–122; Кондаков Н. П. Иконография Богоматери, Санкт-Петербург, 1915, 327–328

Лл. 1. Богородиця з дитиною на престолі
Мініатюра. Кодекс Гертруди, арк. 41г. 1076–1086 рр. (фото автора).

нопольськими майстрами з Влахерн¹⁴. Відповідно до цієї легенди першоджерело мініатюри вбачали серед ймовірних образів Влахернського Стефаніча монастиря на Клові¹⁵. Від останнього не дійшло ніяких зображень, як немає й відомостей про близькість княгині Гертруди чи її чоловіка до Стефаніча монастиря. Щодо Києво-Печерського осередку, то маємо кілька пізніших образів Богородиці Печерської, які тісно з ним пов'язані. Найдавніша ікона, що вірогідно вийшла з Києво-Печерської художньої майстерні, — Свенська Богородиця, бл. 1288 р. (іл. 2), за легендою, була чудотворною іконою Печерської обителі. Ікону відпустили з ченцями до Брянщини, для осліплого князя Романа Михайловича, а він змілившись від ікони, заснував Успенську церкву і монастир на річці Свені, де і перебувала ікона¹⁶.

Це дало змогу припустити, що тронний образ Богородиці Свенської з дитям відображає чудотворну ікону, привезену з Константинополя візантійськими майстрами¹⁷. Ще одне зображення, безпосередньо дотичне до Печерської обителі — рельєф-триптих 1470 р. із ктиторським написом, де святі Антоній і Феодосій предстоять Богородиці, але в типі Оранти¹⁸. У написі на рельєфі йдеться, що київський князь Симеон Олелькович ґрунтовно відновив і оздобив Успенський собор. Тронний образ Печерської Богородиці зі святими Антонієм і Феодосієм відтворено у гравюрах видань Києво-Печерської друкарні XVII–XVIII (іл. 3)¹⁹, а також у розписах церкви Святого Духа в Потеличі (1620–1640)²⁰.

Тронна Богоматір на аркуші 41г з *Кодексу Гертруди* належить до іконографічного типу Кіріотиса²¹, а відповідно до положення дитини Христа, що не сидить безпосередньо на її колінах, а перебуває вище, на рівні грудей, визначається як тип Нікопеї²². Така зміна в іконографії Кіріотиси обумовлена богословською ідеєю представлення дитини Христа як Бога Втіленого, а не тільки

14 Карабинов И. А. «Наместная икона» древнего Киево-Печерского монастыря. *Известия ГАИМК*, 5, 1927, 77; Пуцко В. Киевский художник XI века Алимпей Печерский (по сказанию Поликарпа и данным археологических исследований). *Wiener Slavistische Jahrbuch*, 25, 1979, 71–73; Пуцко В. Киевские миниатюры Кодекса Гертруды. *Рукописна та книжкова спадщина України*, 2, 1994, 16–18; Лазарев В. Н. Искусство средневековой Руси и Запад (XI–XV вв.). *Византийское и древнерусское искусство. Статьи и материалы*. Москва, 1978, 269; Смирнова Э. С. Миниатюры XI и начала XII в. в Молитвеннике княгини Гертруды. Программа, датировка, мастера, 101.

15 Smorağ-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*, 183, 266–267.

16 *Государственная Третьяковская галерея. Каталог собрания. Древнерусская живопись XII–XIII веков*. Т. 3. Москва, 2020, 460–463.

17 Пуцко В. Киевский художник XI века Алимпей Печерский, 71–73; Пуцко В. Киевские миниатюры Кодекса Гертруды, 16–18.

18 Александрович В. Скульптура та архітектурний декор. *Історія українського мистецтва*. Т. 2. Київ, 2010, 896 (іл.).

19 Логвин Г. Н. *З глибин: гравюри українських стародруків XVI–XVIII ст.* Київ, 1990, 164, 185, 228 (іл.).

20 Міляева Л. *Росписи Потельча: пам'ятник української монументальної живописи XVII века*. Москва, 1971, 94, 96–102.

21 Кондаков Н. П. Иконография Богоматери, 316–356.

22 Tatic-Djurie M. L'icône de Kyriotissa. *Actes du Congrès des Etudes Byzantines 2/2* (1976), 759–786; Smorağ-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*, 167–168.

Іл. 2. Богоматір Печерська Свенська. Бл. 1288 р. Державна Третьяковська галерея.

(фото з: Государственная Третьяковская галерея. Каталог собрания.
Древнерусская живопись XII–XIII веков. Т. 3. Москва, 2020, іл. на с. 460).

Лл. 3. ЛМ. Богоматір Печерська з Антонієм і Феодосієм
 Службник. Київ, 1629 (фото з: Логвин Г. Н. З глибин: гравюри українських стародруків
 XVI–XVIII ст. Київ, 1990, іл. 164).

демонстрація його царської гідності²³. Серед пам'яток візантійського кола XI–XII ст. такі приклади достатньо поширені, зокрема: мозаїки апсиди кафолікону Осіас Лукас у Фокиді другої чверті XI ст.; мозаїки північної апсиди вівтаря собору Сан Джусто у Трієсті початку XII ст.; мозаїчний образ в апсиді собору Монреалья 1180 р.; фрески апсиди церкви Панагія Аракос на Кіпрі 1192 р.²⁴

Образ Богородиці Кіріотиси має певні відмінності як в розташуванні дитини Христа, кольорі одягу Марії чи дитини, положенні їх рук або ніг, самого трону, зі спинкою чи без, тощо. Наведені вище тронні зображення Богородиці Печерської також різняться між собою. Вірогідно, в самому монастирі не мали єдиного прототипу, що слугував би для них взірцем.

Цікавіше з іконографією Богородиці з Гертрудиної мініатюри. Дослідники відзначали лише положення правої руки Марії, що тримає дитину за живіт, ліва ж рука не була помічена і вважалася захованою під одягом Христа або в складках мафорія²⁵. Польська дослідниця М. Сморог-Ружицька ретельно проаналізувала іконографію мініатюри і вперше встановила, що ліва рука лежить на плечі Христа²⁶ (видно два пальці). Саме таке положення рук Богоматері вирізняє Гертрудин образ з поміж усіх інших печерських тронних варіантів. Якби Гертрудина мініатюра справді відбивала Печерську намісну ікону, то монастирська традиція зберегла б шанований чудотворний образ, оскільки ще з 70–80-х рр. XI ст. там діяла авторитетна художня майстерня, а створення списку чудотворної ікони виглядає вірогідним²⁷. Крім того, подібна іконографія відбилася би і в тронних Богородичних образах за межами монастиря, адже його вплив у Русі був потужний. Але цей іконографічний варіант існує лише у Гертрудиному манускрипті. Хоча А. Хазеллофф однозначно визначив візантійський родовід цього тронного зображення Богоматері з дитиною, ретельні пошуки точної аналогії Гертрудиному образу серед візантійських пам'яток знайти не вдалося²⁸.

Культ шанування Богородиці у Римі має ранню історію, присвячені їй церкви існують з першої половини V ст. і вже до 600 р. вони мали свої хра-

23 Tatic-Djurie M. L'icône de Kyriotissa, 759–786; Smorag-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*, 167–168.

24 Cormack R. The Mother of God in Apse Mosaics. *Mother of God. Representations of the Virgin in Byzantine Art*. Cat. of the exh. (Athens, 2000) / ed. M. Vassilaki, Milano, 2000, il. 54; Tsigaridas E. The Mother of God in Wall-Paintings. *Mother of God. Representations of the Virgin in Byzantine Art*, il. 73; Кондаков Н. П. Иконография Богоматери, il. 184–185, 179.

25 Пуцко В. Киевский художник XI века Алимий Печерский, 71–73; Пуцко В. Киевские миниатюры Кодекса Гертруды, 16–18; Смирнова Э. С. Миниатюры XI и начала XII в. в Молитвеннике княгини Гертруды. Программа, датировка, мастера, 100; Попова О. С. Миниатюры кодекса Гертруды в кругу византийского искусства второй половины XI в., 185–192; Ганзенко Л. Трірський псалтир: контекстуальні та мистецтвознавчі аспекти дослідження, 2017, 26, 29.

26 Smorag-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*, 165.

27 Шевлюга О. Щодо проблеми намісної ікони Печерської Богородиці. *Традиції і новації у вищій архітектурно-художній освіті*, 2, Харків, 2016, 123–128.

28 *Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier. Codex Gertrudianus*, in *Cividale*, 176–185; Smorag-Różycka M. *Bizantynsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy*, 169.

мові ікони Марії²⁹. Різні варіанти іконографії Богородиці на престолі добре відомі в мистецтві папського Риму, як в іконах (храмова ікона церкви Санта Марія ін Трастевере 705–707 рр.), так і у мозаїках (в апсиді церкви Санта Марія ін Домніка 814-824 рр.) чи фресках (у катакомбах Комоділі бл. 530 р. тощо)³⁰. Щодо тронної Богородиці з дитям у німецьких землях, то такий приклад відтворено в емалі в нижній частині хреста Матильди (до 1011 р.), що походить з оттонівського монастиря в Ессені, абатисою якого була Теофано, тітка Гертруди, або у рельєфі зі слонової кістки 1000 р. з Landesmuseum у Майнці та низці інших пам'яток³¹. І хоча всі наведені приклади дещо відмінні від Богородиці Гертруди, особливо положення долоней Марії, вони є прикладом шанування тронного образу в німецьких землях імперії. В той же час мистецтво середньовічної Італії подає декілька іконографічних аналогів до київської мініатюри. З поміж розповсюджених скульптурних зображень Марії, пам'ятка з Тоскани — позолочена дерев'яна скульптура «Трон премудрості» 1199 р., що була створена для монахів-камальдулів з Борго-Сан-Сеполькро і призначалася для вівтаря церкви, має таке саме положення рук Марії: права тримає дитину за живіт, а інша лежить на лівому плечі Христа³². Більше прикладів подає монументальне мистецтво. Надзвичайно схожий образ представлено у римській церкві Санта Праседа, у каплиці Сан Дзено, де в ніші знаходиться мозаїчна тронна Богоматір із предстоячими святими Праседою і Пуденціаною (іл. 4). Мозаїчна композиція датується кінцем XII — початком XIII ст., однак є повторенням давнішого оригіналу³³. Серед фрескових зображень Ломбардії подібний образ Марії з дитиною «Мадонна делла грація» кінця XII ст. зберігся в церкві святих Фаустіно і Джівіта в Ламбарте (Мілан)³⁴, а також серед фрескових розписів капели замку Роко Боромео ді Ангера на Лаго Маджоре початку XIV ст., де Богоматері предстоять святі Варфоломій, Агнеса та Амвросій³⁵. У тосканському живописі XIII ст. зображення Богородиці з дитиною на престолі були достатньо поширені, як у монументальному так і станковому мистецтві, проте максимальну близькість має ікона 1240-1250-х рр. роботи флорентійського Майстра дель Бігало (іл. 5), що зберігається у Галереї Палаццо Чіні, Венеція.

29 Бельтинг Х. *Образ и культ. История образа до эпохи искусства*. Москва, 2002, 83, 85.

30 Бельтинг Х. *Образ и культ*, 149–151; Cormack R. The Mother of God in Apse Mosaics, 97–99; Barber C. Early Representations of the Mother of God. *Mother of God. Representations of the Virgin in Byzantine Art*, 254.

31 Beuckers K. G. Das Ottonische Stifterbild. *Die Ottonen. Kunst - Architektur — Geschichte* / hrsg. von Beuckers K. G., Cramer J., Imhof M. Petersberg, 2006, 94–95; Europas mitte um 1000 / hrsg. von Wiczorek A., Hinz H.-M. (Katalog). Stuttgart, 2000, 54–55.

32 Бельтинг Х. *Образ и культ*, 431 (іл. 233).

33 Cormack R. The Mother of God in Apse Mosaics, 96–97 (іл. 51); Oakeshott W. *Die mosaiken von Rom: vom dritten bis zum vierzehnten Jahrhundert*. Leipzig, 1967, 207–208 (іл. 126).

34 Tosca P. *La pittura e la miniatura nella Lombardia*. 1966, 67 (іл. 86).

35 Tosca P. *La pittura e la miniatura nella Lombardia*, 87 (іл. 124).

Лл. 4. Богоматір з дитиною на престолах з Праседою і Пуденціаною

Кінець XII — початок XIII ст., Сан Дзено, Рим. (фото з: Cormack R. The Mother of God in Arse Mosaics. Mother of God. Representations of the Virgin in Byzantine Art. Cat. of the exh. (Athens 2000), ed. M. Vassilaki. Milano, 2000, іл. 54).

*Лл. 5. Майстер дель Бігало. Богоматір з дитиною на престолі
1240–1250 рр. Тоскана. Галерея палаццо Чіні. (фото з: La Galleria di Palazzo Cini: dipinti, sculture,
oggetti d'arte. A cura di Vacchi A., 2016, іл. на с. 31).*

Дослідники відзначають рідкісне положення долоней Богоматері, але не знаходять їм аналогів у тосканському живописі тієї доби³⁶. Проте, найдавнішим аналогом до київської мініатюри є фрески бенедиктинського монастиря Ламбах (Австрія), замовником яких був сучасник Гертруди, єпископ Вюрцбурга Адальберо, який підтримував папу Григорія VII у його протистоянні з німецьким імператором Генріхом IV. Часто перебуваючи в Італії, Адальберо, бачив італо-візантійський живопис, що й знайшло своє втілення у розписах базилики, яка була освячена у 1090 р.³⁷ У центральному куполі представлено композицію «Поклоніння волхвів і Богоматір з дитиною Христом на престолі», фронтально, престол з високою спинкою, прикрашений тканиною на петлях (іл. 6), що нагадує такий елемент у вказаній мініатюрі з київського кодексу³⁸. У наведених вище живописних взірцях, що є близькими аналогами до образу з *Кодексу Гертруди*, схожим є й положення рук маленького Христа: благословляюча правиця відставлена в бік, а лівою він тримає згорнутий сувій, що спирається на коліно (за виключенням мозаїки з Сан Дзено, де Христос обома руками благословляє предстоячих, сувій в лівій руці розгорнутий). Помітною подібністю відзначений малюнок драперій одягу Богоматері з мініатюри: як мафорій огортає її тіло, спадає з рук та лягає бганками на колінах — він має наче три хвилі, що спускаються по тілу. Ще однією характерною рисою київського образу є складки мафорія у верхній частині, які декоровані золотою каймою і червоною бахромою, що виразними хвилями спадають з плечей Марії. Саме такий вигляд має і мафорій на римській мозаїці у каплиці Сан Дзено, а також у скульптурі з Борго-Сан-Сеполькро.

Хоча існують певні розбіжності в іконографічних деталях, прикметним є положення рук Марії, що тримає дитину. Воно не випадкове, вірогідно сягає якогось давнього оригіналу, що був відомий в Італії у добу Середньовіччя, звідки потрапив також до німецьких земель. Художники обирали цей рідкісний іконографічний ізвод, орієнтуючись на волю замовника або користуючись відомими їм взірцями.

Княгиня Гертруда обрала саме такий варіант тронної Богородиці для свого особистого молитовника через відомі лише їй обставини. Однак коло аналогій обраного нею варіанту, як видається, вказує в тому ж італо-німецькому (і глибше — візантійському) напрямку, куди вів і її родовід. Юні роки свого життя Гертруда провела в Польщі, а потім у Німеччині, де її родина займала високе становище, родичі обіймали найвищі церковні посади. Наприклад, брат матері, Ріхеци, Герман був архієпископом Кельна, її рідні сестри очолювали впливові жіночі монастирі Ессена, Майнца, Кельна та інші, сама ж Ріхеца опікувалася родинним монастирем Браувейлер, заснованим її

36 La Galleria di Palazzo Cini: dipinti, sculture, oggetti d'arte / a cura di Bacchi A., 2016, 29–31.

37 Korger F. Hofstetter K. *Lambacher Fresken*. Innsbruck, 1979.

38 Korger F. Hofstetter K. *Lambacher Fresken*, іл. 3 та на четвертій сторінці обкладинки.

Лл. 6. Богоматір з дитиною на престолі.
Фрагмент композиції купола «Поклоніння волхвів»
1090 р. Бенедиктинський монастир. Ламбах, Австрія (фото: Korger F. Hofstetter K. Lambacher
Fresken. Innsbruck, 1979, іл. на четвертій сторінці обкладинки).

батьками, пфальцграфом Еццо і Матильдою, дочкою Оттона II і візантійської принцеси Феофано³⁹. І хоча Гертруда після одруження жила в Русі, вона зберігала вірність «латинському християнству», про що свідчать її молитви. Тому можна припустити, що замовлена нею мініатюра Богородиці відтворювала якийсь близький для самої княгині образ, що шанувався в її родині або був відомим у мистецтві західнохристиянського світу в той час.

Національний художній музей України

---

39 Beuckers K.G. *Die Ezzonen und ihre Stiftungen. Eine Untersuchung zur Stiftungstätigkeit im 11. Jahrhundert*, 27–28, 37, 40, 43, 21.